

บทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน

The Roles of Sangha and Community Development.

พระรัตนมุนี (ปุณณมี วิสารโท/ราชดี)

PhraRatanamuni (Poonnamee Wisarato/Rajdee)

วิทยาลัยสงฆ์เชียงราย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Chiang Rai Buddhist College Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Email: Phratanamuni@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทบาทการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา เริ่มขึ้นเมื่อพระพุทธองค์ได้ส่งสาวกไปประกาศพระศาสนาครั้งแรกจำนวน 60 รูป การเผยแผ่พระพุทธศาสนาจึงได้เริ่มขึ้น ซึ่งถือว่าเป็นบทบาทที่สำคัญของพระสงฆ์ ต่อมาเมื่อพระภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนามีจำนวนมากขึ้น จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่พระภิกษุสงฆ์จะต้องมีที่อยู่อาศัยเป็นสถานที่พักพิงอย่างเหมาะสม ดังที่ปรากฏหลักฐานว่า พระเจ้าพิมพิสารแห่งแคว้นมคธ ได้ถวายพระเวฬุวันให้เป็นวัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนา วัดจึงเป็นทั้งที่อยู่อาศัยและเป็นสถานที่ประกอบศาสนกิจของพระภิกษุสงฆ์ และเป็นที่พำเพ็ญบุญในทางพระพุทธศาสนา วัดยังเป็นศูนย์รวมจิตใจเป็นสถานที่พัฒนาจิตใจ เป็นศูนย์กลางวัฒนธรรม เป็นสถานที่สงเคราะห์ เพื่อประโยชน์ที่เกื้อกูลแก่ประชาชนตามหลักในทางพระพุทธศาสนา ที่เรียกว่าบุญสถานของชุมชน ตามด้วยความรู้ความสามารถของพระภิกษุสงฆ์ผู้ทำหน้าที่ในการเผยแผ่ธรรมะ และได้นำหลักธรรมะในทางพระพุทธศาสนามาปรับใช้ในการพัฒนาชุมชนให้เกิดประสิทธิภาพและสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้านในเขตชุมชนนั้นๆ

คำสำคัญ : บทบาท, พระสงฆ์, พัฒนาชุมชน

Abstract

The evolving role of monks in the Buddhist community. Began when the Buddha sent his disciples to preach the religion of the first 60 The Buddhism has begun. This is the role of the clergy. Later, a monk in Buddhism there are many more. It is crucial that the monk has to be living at a shelter as evidence that properly. Bimbisara of makat. Monks Weluwan the first Buddhist temple. It is both a residential and a place of worship of a monk. Pen and scale merit in Buddhism. It is both a residential and a place of worship of a monk. Pen and scale merit in Buddhism. Temple is the heart and soul is a spiritual development. Centric culture is a relief For the sake of the welfare of the people by the religious. Called the

place of the community. Followed by the ability of a monk who served in the propagation of Dharma. Has led the major seminary in the Buddhist community in deploying effective. he way of life of residents in the community.

Keywords : Roles, Sangcha, Community Development.

บทนำ

ในความหมายเชิงนามธรรม “ชุมชน” เป็นคำที่มีการนำไปใช้กันอย่างกว้างขวางและใช้ในลักษณะแตกต่างกันออกไป จึงมีอาจกล่าวได้ว่า “ชุมชน” เป็นคำที่มีความหมายแน่นอนตายตัวเพียงประการเดียว การไม่ยึดติดกับความหมายแคบๆ ของสิ่งหนึ่งสิ่งใดจะช่วยให้เกิดทรรศนะอันกว้างขวางในการพิจารณาสิ่งต่างๆ ได้หลายแง่มุมมากขึ้น แต่อย่างไรก็ตาม การศึกษาแนวคิดและความหมายของชุมชนในทัศนะของการพัฒนาชุมชนก็ควรจะต้องศึกษาถึงความหมายที่เป็นรากฐานและเอื้อต่อการปฏิบัติงานร่วมกับสมาชิกของชุมชนต่อไปด้วย นอกจากนี้ ชุมชนยังหมายถึง องค์การทางสังคมอย่างหนึ่งที่มีอาณาเขตครอบคลุมท้องถิ่นหนึ่งและ ปวงสมาชิกสามารถบรรลุถึงความต้องการพื้นฐานส่วนใหญ่ได้และสามารถแก้ไขปัญหาส่วนใหญ่ในชุมชนของตนเองได้ (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2549 : 56) จึงมีการกำหนดรูปแบบความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันขึ้น มีองค์กรหรือสถาบันของชุมชนกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ทั้งนี้ ชุมชน หมายถึง สังคมขนาดเล็กในชนบทที่ยังไม่พัฒนาหรือสังคมหมู่บ้านที่สมาชิกของสังคมยังมีความสัมพันธ์แบบเครือญาติ และสามารถรักษาแบบแผนการดำรงชีวิตบางส่วนได้ และได้ตีความหมายของคำว่า “ชุมชน” ในระดับเดียวกับคำว่า “สังคมหมู่บ้าน” ซึ่งเป็นการช่วยให้เข้าใจความหมายของคำว่า “ชุมชน” ในระดับ “สังคมหมู่บ้าน” ซึ่งเป็นการช่วยให้เข้าใจในความหมายของคำว่า “ชุมชน” ในลักษณะที่จะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวเคราะห์ชุมชน ทั้งนี้ เพราะคำว่า “หมู่บ้าน” สื่อความหมายให้เข้าใจถึงการกระจุกตัวของบ้านหลาย ๆ บ้านหรือหลายครัวเรือนในพื้นที่แห่งหนึ่งหรือในระบบนิเวศน์แห่งหนึ่ง และเป็นหน่วยสังคมขนาดเล็กที่สุดที่สมาชิกของสังคมพัฒนาขึ้นตามธรรมชาติและต่อมาภายหลังทางราชการอาจจะกำหนดให้เป็น “หมู่บ้าน” ในความหมายของทางราชการ

จะพัฒนาชุมชนอย่างไร

หลักการของการพัฒนาชุมชน ถือว่าเป็นหลักหรือจุดยืนในการดำเนินงานพัฒนาชุมชน เพื่อการสร้างสรรค์ความเจริญในทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ให้แก่ชุมชนและประเทศชาติในที่สุดและการที่จะสร้างความเจริญให้แก่ชุมชนดังกล่าวนี้ ต้องฝึกอบรมประชาชนให้รู้จักการช่วยเหลือตนเองและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยอาศัยหลักการพอสรุปได้ดังต่อไปนี้ (สนธยา พลศรี, 2547: 45)

1. พิจารณาถึงบริบทของชุมชนเป็นหลักในการเริ่มงาน (Context)

บริบทของชุมชน หมายถึง สภาพความเป็นอยู่ในชุมชน ซึ่งในการพิจารณานั้น นักพัฒนาควรพิจารณาอย่างรอบด้าน ทั้งสภาพความเป็นอยู่ทางกายภาพ ชีวภาพ เศรษฐกิจ สังคม

วัฒนธรรม การเมืองการปกครอง การที่นักพัฒนาทราบสภาพความเป็นอยู่ของชุมชนก็สามารถที่จะวางแผนและดำเนินงานพัฒนาได้อย่างถูกต้องเหมาะสม

2. การดึงประชาชนเข้ามาเกี่ยวข้องหรือมีส่วนร่วม (Participation)

การจัดกิจกรรมการพัฒนาอะไรก็ตาม จะต้องดึงหรือชักจูงประชาชนให้เข้ามาเกี่ยวข้องและมีส่วนร่วมด้วยตั้งแต่ศึกษาชุมชน วางแผนวางโครงการ ปฏิบัติการตามโครงการ และการประเมินผล ซึ่งจะทำให้ได้มากน้อยแค่ไหนนั้นขึ้นอยู่กับประเภทของกิจกรรม แต่ยึดหลักการที่สำคัญว่าต้องให้ประชาชนเข้ามาเกี่ยวข้องและมีส่วนร่วมในการดำเนินงานให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ทั้งนี้ เนื่องจากกว่าผลของการดำเนินงานพัฒนานั้นส่งผลกระทบต่อตัวประชาชน ดังนั้น ควรที่จะให้ประชาชนเลือกแนวทางในการพัฒนาสภาพความเป็นอยู่ของตนเอง

3. การทำงานต้องค่อยเป็นค่อยไป (Gradualness)

ความล้มเหลวของการพัฒนาชุมชนเกิดขึ้น เพราะการเร่งรีบทำงานให้เสร็จเร็วเกินไป ก่อนที่จะรู้ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับสภาพทั่วไปและปัญหาที่แท้จริงของชุมชนหรือก่อนที่ประชาชนจะมีความเชื่อมั่นในตนเองหรือก่อนที่จะมีทรัพยากรเพียงพอ ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะว่านักพัฒนาต้องการให้มีผลงานออกมาโดยเร็ว ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับการของงบประมาณมาใช้ในการดำเนินงาน ดังนั้น การพัฒนาชุมชนไม่ควรเร่งรีบจนเกินไป ควรดำเนินงานแบบค่อยเป็นค่อยไป ควรคิดถึงผลกระทบในการพัฒนาชุมชนในระยะยาว

4. การให้ความสำคัญกับคนในชุมชนเป็นหลัก (Man-Center Development)

มีความจริงอยู่ประการหนึ่งว่า การช่วยคนไม่อาจสำเร็จได้ ถ้าผู้นั้นไม่ต้องการจะช่วยตนเองโดยหลักการนี้ การพัฒนาชุมชนจึงต้องเริ่มด้วยการให้ความสำคัญกับคนในชุมชนเป็นหลัก หรือเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาโดยให้คนในชุมชนค้นหาความต้องการและปัญหา (Identify Need and Problem) ของตนเองให้พบไม่ว่าจะด้วยวิธีกระตุ้น ยั่วยุ หรือชักจูงก็ตาม

5. การใช้วิธีดำเนินงานแบบประชาธิปไตย (Democracy)

การพัฒนาชุมชนจะต้องนำแบบประชาธิปไตยมาใช้เพื่อส่งเสริมสนับสนุนให้ประชาชนรู้จักคิดด้วยตนเอง รู้จักอภิปรายและแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ตลอดจนร่วมกันทำงานตามข้อตกลงที่ได้ร่วมกันกำหนดไว้ ยึดถือในเสียงข้างมากและรับฟังเสียงข้างน้อย (Rule of Majority, Right of Minority)

6. การดำเนินงานต้องยืดหยุ่นได้ (Flexible)

เนื่องจากสังคมมีความเคลื่อนไหว (Dynamic) ตลอดเวลา จึงจำเป็นต้องเลือกวิธีดำเนินงานให้กว้างและเข้ากับสถานการณ์ เหตุการณ์ หรือการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น แต่ทั้งนี้ การเปลี่ยนแปลงจะต้องเป็นไปเฉพาะวิธีดำเนินงานเท่านั้น โดยยึดมั่นในหลักการ วัตถุประสงค์ และเป้าหมายเสมอ

7. สอดคล้องกับวัฒนธรรมชุมชน (Culture)

วัฒนธรรมเป็นกุญแจสำคัญที่จะไขประตูปัญหาเพื่อเข้าถึงประชาชน การพัฒนาชุมชนจะสำเร็จหรือล้มเหลว เกิดจากความเข้าใจในวัฒนธรรมของชุมชนเป็นองค์ประกอบสำคัญอย่างหนึ่ง ทั้งนี้ เพราะในแต่ละชุมชน สังคมมีวิถีชีวิต (Way of Life) ที่แตกต่างกัน จนมีคำกล่าวเกี่ยว

กับวัฒนธรรมและงานพัฒนาว่า “การเข้าใจวัฒนธรรมชุมชนได้มากเท่าใด ก็จะเข้าใจงานพัฒนาชุมชนได้มากเท่านั้น”

8. ทำงานกับผู้นำท้องถิ่น (Local Leader)

การทำงานกับผู้นำท้องถิ่นเป็นหลักการพัฒนาชุมชนที่สำคัญอย่างหนึ่ง การพัฒนาชุมชนจะขยายตัวกว้างออกไปและบรรลุวัตถุประสงค์ได้ ส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับศักยภาพ ความสามารถของผู้นำในท้องถิ่น ซึ่งจะมีทั้งผู้นำที่เป็นทางการ คือ มีบทบาท ตำแหน่งหน้าที่ ตามที่ได้รับแต่งตั้งจากทางราชการ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผสส. อสม. ครูในหมู่บ้านหรือตำบล และผู้นำที่ไม่เป็นทางการ คือ ผู้นำที่คนในหมู่บ้านให้ความเคารพนับถือและมีบทบาทในการชักนำการพัฒนา เช่น เจ้าแก่วังเสี เจ้าแก่วังอ้อย คนเฒ่าคนแก่ จำ พระสงฆ์ เป็นต้น

9. ทำงานกับองค์กรที่มีอยู่ในชุมชน (Community Organization)

ในชุมชนใดที่มีสมาคม สถาบัน สโมสร หรือองค์กรอื่น ๆ อยู่ย่อมมีผู้นำขององค์กรนั้น ๆ อยู่ด้วยหลักการพัฒนาชุมชนต้องพยายามใช้องค์กรเหล่านี้ให้เป็นประโยชน์ โดยดึงเอาสมาชิกหรือตัวแทนขององค์กร เข้ามาร่วมทำงานเพราะองค์กรต่าง ๆ เหล่านี้จะมีการรวมกลุ่มกันอยู่แล้ว ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการดึงเอากำลังของกลุ่มมาใช้ในการพัฒนา แต่ถ้าหากไม่มีองค์กรอยู่ในชุมชน ก็ควรส่งเสริมให้มีการรวมกลุ่มตั้งเป็นองค์กรขึ้นโดยการให้การศึกษาลดจนการฝึกอบรม

10. ทำการประเมินผลตลอดเวลา (Evaluation)

การประเมินผลมิใช่เป็นแค่เพียงการเปรียบเทียบผลงานในอดีต เพื่อให้รู้ว่ามีความก้าวหน้าเพียงใด เท่านั้น แต่เป็นการเรียนรู้ถึงข้อดี ข้อเสีย ความผิดพลาด และความสำเร็จ ในสถานการณ์และสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นจากการดำเนินกิจกรรมนั้น และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการทำงานครั้งต่อไปได้ ซึ่งในการประเมินผลนั้นสามารถทำได้ในทุกขั้นตอนของการดำเนินงานและเมื่อโครงการเสร็จสิ้นไปแล้ว

11. สอดคล้องกับนโยบายของชาติ (Policy)

ไม่มีองค์กรใดที่จะเกิดขึ้นถูกต้องตามกฎหมาย ถ้าองค์กรนั้นไม่ดำเนินงานให้สอดคล้องกับนโยบายของชาติ และเช่นเดียวกัน ไม่มีองค์กรใดจะได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลให้ดำเนินงาน ถ้าหากองค์กรนั้นขัดกับนโยบายของชาติ ด้วยเหตุนี้ การพัฒนาชุมชนซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาประเทศ ผลการเปลี่ยนแปลงใด ๆ ที่เกิดขึ้นจะมีผลต่อความเปลี่ยนแปลงในระดับชาติเสมอ ฉะนั้น จึงต้องสอดคล้องเป็นแนวเดียวกันนโยบายของชาติ

12. การทำงานโดยผ่านกระบวนการกลุ่ม (Grouping Process)

การทำงานโดยผ่านกระบวนการกลุ่ม เป็นหลักการที่ขาดไม่ได้สำหรับการทำงานพัฒนาชุมชน ประชาชนต้องได้รับการกระตุ้นให้ทำงานผ่านกระบวนการกลุ่ม เพราะพลังกลุ่มมีอิทธิพลเข้มแข็งและมั่นคงมากกว่าคน ๆ เดียว จนมีคำกล่าวเกี่ยวกับกลุ่มในงานพัฒนาชุมชนว่า “ไม่มีกลุ่มก็ไม่มีการพัฒนาชุมชน” (No Group No C.D.)

13. การพัฒนาชุมชนต้องทำเป็นกระบวนการต่อเนื่อง (Continuity)

โครงการใดโครงการหนึ่งที่ดำเนินการตามกระบวนการพัฒนาชุมชนและสำเร็จไปแล้ว ไม่ได้หมายความว่า งานพัฒนาชุมชนเสร็จสิ้นตามไปด้วย จะต้องมีการเริ่มทำโครงการใหม่ต่อไป

เรื่อยๆ ไม่มีที่สิ้นสุด หรือเรียกได้ว่า เป็นกระบวนการที่มีความต่อเนื่อง โครงการใหม่นี้ อาจใหญ่กว่าเดิมหรือยากกว่าเดิมก็ได้ ซึ่งก็ยอมแล้วแต่ประชาชนจะเป็นผู้กำหนด สำหรับขั้นตอนตามกระบวนการพัฒนาชุมชนที่จะใช้สำหรับทำโครงการใหม่นั้น ก็ไม่จำเป็นต้องเริ่มจากขั้นตอนแรกคือ ขั้นการศึกษาชุมชน แต่อาจเริ่มจากขั้นตอนอื่นได้เลย เช่น เริ่มจากขั้นตอนวางแผนพื้นที่ก็ได้ (สุวิทย์ ยิงวรพันธุ์, 2544 : 6)

จากหลักการทั้งหลายของการพัฒนาชุมชนที่ได้กล่าวมาแล้วทั้งหมด อาจสรุปได้ว่า การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการที่พยายามที่จะเปลี่ยนแปลงแนวความคิดทัศนคติและพฤติกรรมของประชาชนในชุมชนให้ดีขึ้นกว่าเดิม โดยร่วมมือกันพัฒนาให้ชุมชนของตนเป็นชุมชนที่ดี สร้างความรู้สึกรักและผูกพันต่อชุมชนของตน ทั้งนี้เนื่องมาจากประเทศกำลังพัฒนาจะมีปัญหาคล้ายคลึงกัน คือ ปัญหาเรื่องการศึกษา ปัญหาเรื่องสุขภาพอนามัย ปัญหาเรื่องความยากจน เป็นต้น จึงต้องมีการพัฒนาและแก้ปัญหาต่าง ๆ ให้หมดสิ้นไป เป้าหมายของการพัฒนาชุมชนต้องเร่งพัฒนาให้มีความเจริญเกิดขึ้น คือ การพัฒนาตัวบุคคล อันหมายถึงการกระทำใด ๆ ก็ตามที่ทำให้บุคคลมีสติปัญญาเฉลียวฉลาดขึ้น หรือทำให้คนเป็นคนที่มีคุณภาพ แม้ว่าการพัฒนาชุมชนจะมุ่งเอาการพัฒนาคนเป็นประการสำคัญก็ตาม การพัฒนาทางวัตถุก็มีความจำเป็นอยู่ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน เช่น การสร้างถนน โรงพยาบาล โรงเรียน ประปา ไฟฟ้า เป็นต้น ซึ่งต้องพัฒนาไปพร้อม ๆ กันตามความจำเป็น เมื่อเป็นเช่นนี้เป้าหมายสำคัญของการพัฒนาชุมชนจึงเป็นการมุ่งไปยังประชาชน โดยผ่านกระบวนการให้การศึกษาแก่ประชาชนและกระบวนการการรวมกลุ่มเป็นประการสำคัญ เพราะพลังสำคัญที่จะบันดาลให้การพัฒนาบรรลุผลสำเร็จนั้นอยู่ที่ตัวประชาชน

พระสงฆ์กับการสอนให้ชุมชนรู้จักพึ่งพาตนเอง

บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทยตั้งแต่อดีตมานั้นมีบทบาทในการสั่งสอนสังคมมาตลอดเกี่ยวกับการนำหลักทางพระพุทธศาสนามาเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจหรือเป็นกรอบในการพัฒนาชุมชน ซึ่งเป็นบทบาทของพระสงฆ์ที่เด่นชัด ผู้เขียนได้ยกตัวอย่างหลักคำสอนของพระสงฆ์ที่ได้ให้แนวทางไว้เกี่ยวกับการพึ่งพาตนเองซึ่งในทางพระพุทธศาสนานั้นได้มีการประยุกต์หลักคำสอนเพื่อการพัฒนาชุมชนในประเด็นที่เกี่ยวกับการพึ่งพาตนเอง ดังนี้

1. การพึ่งตนเองตามแนวทางของพุทธทาสภิกขุ ท่านพุทธทาสให้ทัศนะว่าธรรมชาติทุกอย่างในโลกอาศัยเหตุปัจจัย คือ การพึ่งพาอาศัยกัน แต่ก็พึ่งได้เป็นบางเรื่องหรือบางสิ่งเท่านั้น ไม่ใช่พึ่งพากันทั้งหมด เช่น การพึ่งแรงงานญาติ ๆ การพึ่งแรงเพื่อนบ้าน เป็นต้น คนทำดีจึงจะมีที่พึ่งอันถาวร เพราะการพึ่งคนอื่น พึ่งได้แต่เพียงภายนอก คือ พึ่งด้านปรึกษาหารือกัน ส่วนการทำความจริงเป็นเรื่องของเรา จะขึ้นสวรรค์หรือตกนรกก็อยู่ที่ตัวเราไม่ใช่ใครอื่นมาทำให้ ดังคำกลอนที่ท่านพุทธทาสกล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

การพึ่งผู้อื่นอันพึ่งท่านพึ่งได้แต่บางสิ่ง	เช่นพึ่งพึ่งผ่านเกล้าเจ้าอยู่หัว
หรือพึ่งแรงคนใช้จนควายวัว	ใช้จะพันพึ่งตัวไปเมื่อไร
ต้องทำดีจึงเกิดมีที่ให้พึ่ง	ไม่มีตีนิดหนึ่งพึ่งเขาไฉน?
ทำดีไปพึ่งตัวของตัวไป	แล้วจะได้ที่พึ่งซึ่งถาวร

ฟังผู้อื่นฟังได้แต่ภายนอก ต้องทำจริงเพียรจริงทุกสิ่ง ตอน- จะตกจนหรือว่าจะตกนรก อยู่มณเฑียร,2543)	ท่านเพียงแต่กล่าวบอกหรือพรั่าสอน จึงถอนตัวได้ไม่ตกจม ตนต้องยกตนเองให้เหมาะสม... (ไพโรจน์
---	--

ฉะนั้น การที่มนุษย์ต้องฟังอาศัยกันนั้น เป็นหลักธรรมดาทั่วไปอยู่แล้ว เพราะมนุษย์มีขีดจำกัดในการแสวงหาปัจจัยสี่ อีกอย่างหนึ่ง มนุษย์เป็นสัตว์อ่อนแอครั้งคลอດออกมาจากท้องแม่ก็ต้องมีคนช่วยเหลือ ปลอ่ยตามลำพังไม่ได้ไม่เหมือนลูกสัตว์ อย่างวัวควาย พอคลอດออกมามันก็พร้อมที่จะยืนด้วยขาของมันเอง

ส่วนหลักปฏิบัติ เพื่อตนฟังตนได้นั้น มี 6 ประการ คือ อดทน ซื่อสัตย์ มัธยัสถ์ ขยัน ถ่อมตนและกตัญญู มีสาระสำคัญ ดังนี้

(ก) ความอดทน แบ่งเป็น 4 ความหมาย ได้แก่

(1) อด คือ ไม่ได้ไม่มี เช่นเราจะไปรับของแล้วของนั้นหมดหรือไม่มี อย่างนี้เราก็ออด แล้วเราต้องใช้ขันติ ความอดทนและรอคอยในโอกาสต่อไป

(2) ทน คือ ไม่แสดงอาการผิดหวังอย่างใดอย่างหนึ่งออกมา แม้เราจะได้หรือเสียหายอย่างใด ก็ไม่แสดงอาการออกมาให้คนเห็น ต้องทนต่อไป

(3) อดทน คือ ทั้งอดและทั้งทนเข้าไว้ในกรณีที่เราได้รับความสำเร็จอย่างสูงหรือประสบความล้มเหลวอย่างหนักยิ่ง ก็ต้องใช้ทั้งอดและทั้งทน จึงจะไม่เสียบุคลิกภาพของตนเอง เพราะคนเราถ้าทำอะไรได้ตั้งใจแล้วก็มักจะตีใจจนเกินควร ครั้นมันไม่ตั้งใจแล้วก็เสียอกเสียใจเกินกว่าเหตุ ฉะนั้นเมื่อเกิดเหตุการณ์ดังกล่าวแล้ว เราจะต้องอดทน

(4) ทนอด คือ ใช้ในกรณีที่เรผิดหวังบ่อยๆ ผิดหวังซ้ำซาก ไม่เคยสมหวังสักที เราจึงจำเป็นต้องใช้ “ทนอด” เข้าไว้เสมอ

ลักษณะของบุคคลผู้มีความอดทนที่ดี ประกอบด้วย ความอดกลั้น ไม่ดุร้าย ไม่ทำให้ใครน้ำตาาร่วง และเบิกบานยิ้มแย้มอยู่เสมอ

ผลดีของการฟังตนด้วยความอดทน ได้แก่ มีความภูมิใจในตน สร้างเสน่ห์ให้แก่ตนเองเป็นที่รักชอบใจของคนทั่วไป ทำงานทุกอย่างสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ทำให้เกิดความดีต่างๆ ติดตามมา ทำให้เกิดความสุขแก่ตนและสังคม คนดีสรรเสริญ และเป็นปัจจัยส่งเสริมคุณธรรมชั้นสูงๆ ขึ้นไป

(ข) ความซื่อสัตย์ แยกเป็น 2 ความหมาย คำแรก ชื่อ คือ ไม่คดไม่งอ ตรงไปตรงมา ชอบธรรม ยุติธรรม คำที่สอง สัตย์ คือ ความจริง ของแท้ ความซื่อสัตย์เป็นคุณธรรมที่ทุกคนควรปฏิบัติ มี 7 ประการ ได้แก่ ซื่อสัตย์ต่อตนเอง ซื่อสัตย์ต่อคนอื่น ซื่อสัตย์ต่อคำที่ตนได้พูดไปแล้ว ซื่อสัตย์ต่อหน้าที่การงานที่ตนกระทำ ซื่อสัตย์ต่อหมู่คณะ ซื่อสัตย์ต่อสถาบันที่ตนอาศัย และซื่อสัตย์ต่อเวลาที่เรทำงานอยู่นั้น

ผลดีของความซื่อสัตย์ คือ ทำให้เกิดความภูมิใจในตนเอง การศึกษามีโอกาสจบชั้นสูงๆ ได้การงานก้าวหน้า ทำให้ได้เลื่อนยศศักดิ์สูงขึ้น ผู้คนยกย่องสรรเสริญ

(ค) มัธยัสถ์ คือ การใช้จ่ายพอเหมาะแก่ฐานะของตน ตรงกับคำว่า มัตตัญญูตา ซึ่งหมายถึง การรู้จักประมาณในเหตุการณ์ต่าง ๆ การรู้จักประมาณในการรับสิ่งของจากผู้อื่นเท่าที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ และการรู้จักประมาณในการให้สิ่งของต่อคนอื่น โดยไม่เดือดร้อนตนและครอบครัว

(ง) ขยัน คือ บุคคลผู้มีลักษณะที่มีปกติลุกขึ้นเสมอหรือตื่นอยู่เสมอ ไม่นอนตื่นสาย ทำงานตรงตามเวลา ซอบใจในการทำงาน มีความเพียรพยายามไม่หยุดหย่อน มีความอดทน ไม่อ้างว่าหนาวนัก ร้อนนัก เย็นนัก ยังเข้าอยู่ หิวนัก กระหายน้ำ และต้องเป็นคนว่าง่าย

(จ) ถ่อมตน คือ การแสดงกิริยาอ่อนน้อม ถ่อมตน อ่อนโยน แต่ไม่ใช่อ่อนแอ

(ฉ) กตัญญู คือ การรู้จักคุณของบุคคลอื่น โดยสามารถที่จะแสดงความกตัญญูต่อบุคคล เช่น บิดามารดา พี่น้อง ญาติมิตร สัตว์เลี้ยง สิ่งของ บุญกุศล และกตัญญูต่อตนเอง

กล่าวโดยสรุป การสร้างที่พึ่งให้ตนเองตามทัศนะของหลวงพ่พุทธทาส ต้องอาศัยคุณธรรมหลายอย่างประกอบกัน จึงจะสำเร็จได้ คือ ต้องอาศัยความอดทน ความซื่อสัตย์ ความอดออม ความเพียร ความถ่อมตน และความกตัญญูรู้คุณบุคคล และสิ่งของที่เราใช้สอย

2. การพึ่งตนเองตามแนวทางของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)

ได้ให้ทัศนะว่า การพึ่งตนเป็นหลักการพื้นฐานของพระพุทธศาสนา เป็นการสอนให้บุคคลเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเอง ไม่ให้ยึดติดหรือมัวเมาเสียเวลากับอธิปาฏิหาริย์ การหวังพึ่งอำนาจดลบันดาลให้เกิดโชคลาภ ถือว่าเป็นการปฏิบัติที่ขัดกับหลักการพระพุทธศาสนาที่เป็นกรรมวาทและวิริยวาท ทั้งยังเป็นเหตุให้ตนเป็นคนเฉื่อยชา ซอบงอมีงอเท้า เอานอนแต่นอนรอวาสนา (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), 2546) และว่า “ถ้าหากบุคคลจะพึ่งตนเอง ก็ต้องพัฒนาตนให้เป็นที่พึ่งให้ได้ก่อน ถ้าจะเป็นอิสระเสรี ก็ต้องมีความสามารถที่จะทำงานด้วยตนเองได้...” (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), 2541)

3. การพึ่งตนเองตามแนวทางของพระพุทธโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)

ได้แสดงทัศนะเรื่องการพึ่งพาตนเองตามหลักเศรษฐกิจแนวพุทธ ดังความต่อไปนี้

“พระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทจัดเป็นภูมิปัญญาตะวันออก ตอนนีโลกตะวันตกกำลังประสบเกิดความอับจนในเรื่องภูมิปัญญา มีปัญหาเศรษฐกิจ เศรษฐกิจในสหรัฐอเมริกากำลังชะลอตัว เศรษฐกิจของโลกก็ซบเซาตามที่เป็นเช่นนี้ เพราะคิดแบบวัตถุนิยม หรือบริโภคนิยม แต่ละประเทศผลิตสินค้าเพื่อกระตุ้นตัณหา ไม่มีคำว่าพอเพียงในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีแนวพระราชดำริเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง (Self Sufficiency Economy) ซึ่งมีฐานมาจากหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ที่สอนในเรื่องการพึ่งตน อดตา หิ อดตโน นาโถ ตนแลเป็นที่พึ่งของตน เศรษฐกิจพอเพียง สอนเรื่องการพึ่งตนเอง สภาพที่เป็นอยู่ปัจจุบันเป็นเพราะไม่รู้จักรักพอเพียง คือ ไม่รู้จักพึ่งตนเอง ไปกู้เงินต่างประเทศมากเกินไป ไม่มีความสันโดษ คือ ไม่พอใจตามที่มี ไม่ยินดีตามที่ได้ และไม่รู้จักคำว่าพอดี (มัตตัญญูตา) หรือทางสายกลาง มัชฌิมาปฏิปทา เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงมีฐานมาจากภูมิปัญญาทางพุทธศาสนา...เราต้องพยายามใช้ทรัพยากรในประเทศของเราเอง รู้จักคำว่าพอเพียง คือ พอใจตามมี ยินดีตามได้ ตามหลักสันโดษ โดยให้มีความสุขกาย และสุขใจไปด้วยกัน หลักธรรมดังกล่าวนี้มีอยู่ในเศรษฐกิจพอเพียง...”

บทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชนในยุคสมัยใหม่

เนื่องจากปัจจุบันการพัฒนาชุมชนในทางโลกพัฒนาเจริญก้าวหน้าไปไกลมากแล้ว โดยเน้นในไปการพัฒนาวัตถุเป็นหลัก จึงทำให้เกิดปัญหาในสังคมมากมาย โดยเฉพาะในด้านจิตใจ คุณธรรม จริยธรรม ความดีต่างๆ ลดลงอย่างมาก และยังไม่มีหน่วยงานใดที่จะคิดแก้ไขในการพัฒนาคุณธรรมความดีของชุมชนให้เจริญควบคู่ไปกับการพัฒนาทางด้านวัตถุให้เป็นรูปธรรม สามารถนำมาพัฒนาจิตใจ พัฒนาคุณภาพชีวิต และการดำเนินชีวิตของประชาชนในสังคมได้อย่างมีความสุข ดังนั้น พระสงฆ์จึงต้องมีบทบาทเป็นผู้นำในการพัฒนาชุมชน โดยใช้หลักพุทธธรรมในทางพระพุทธศาสนาเป็นหลักของการพัฒนาจิตใจและในการพัฒนาคุณภาพชีวิต ควบคู่ไปกับการพัฒนาชุมชนทางโลก โดยเฉพาะพระสงฆ์ในเขตการปกครองของคณะสงฆ์ภาค 2 จะต้องมียุทธศาสตร์ที่สำคัญในการพัฒนาชุมชนในเขตของตน เพื่อช่วยเหลือประชาชนในชุมชนนั้นๆ ให้อยู่ดีมีสุข สามารถพึ่งพาตนเองได้ โดยนำหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญๆ นำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ และมีคุณภาพ สามารถแก้ปัญหาต่างๆ ของชุมชนได้

นอกจากนี้ในช่วง 2 ทศวรรษที่ผ่านมาเราได้เห็นพระสงฆ์เข้าไปมีบทบาทในการสงเคราะห์ช่วยเหลือชุมชนมากขึ้น แทนที่จะจำกัดตัวเองอยู่กับการเทศน์การสอนและการสวดเท่านั้น พระสงฆ์เหล่านี้จำนวนไม่น้อยทำงานสงเคราะห์ชุมชนด้วยความศรัทธาเริ่มของท่านเอง มีใช้เพราะการชักนำของหน่วยงานรัฐหรือเพื่อสนองนโยบายรัฐตั้งบางโครงการที่เกิดขึ้นเพื่อต่อต้านคอมมิวนิสต์ ท่านเหล่านี้ได้พบเห็นความทุกข์ยากเดือดร้อนของชาวบ้านรอบวัด หลายท่านได้เริ่มช่วยเหลือชาวบ้านด้วยกิจกรรมพื้น ๆ เช่น การจัดตั้งศูนย์เด็กในวัด การอบรมเยาวชน ต่อมาก็ตอบขยายไปสู่การช่วยเหลือทางด้านเศรษฐกิจหรือความเป็นอยู่ เช่น ทำโครงการฝึกอาชีพ ธนาคารข้าว ธนาคารควาย สหกรณ์ร้านค้า บ้างก็สงเคราะห์ชาวบ้านทางด้านสุขภาพอนามัย เช่น ส่งเสริมการแพทย์พื้นบ้าน ให้คำแนะนำด้านสุขภาพอนามัย หรือรักษาผู้ป่วยเอดส์ ขณะที่หลายท่านส่งเสริมชาวบ้านในเรื่องเกษตรผสมผสาน หรือเกษตรกรรมเพื่อการพึ่งตนเอง

พระสงฆ์เหล่านี้ได้ทำให้สังคมไทยตระหนักว่าพระนั้นไม่ได้มีบทบาทเฉพาะพิธีกรรมหรือในกำแพงวัดอย่างที่เห็นกันโดยทั่วไปเท่านั้น หากท่านยังมีศักยภาพมากกว่านั้น และอันที่จริงบทบาทที่ท่านทำในชุมชนก็มีใช้สิ่งใหม่ จริงอยู่พระสงฆ์ไทยแต่ก่อนย่อมไม่รู้จักธนาคารข้าว ธนาคารควาย แต่เป็นธรรมดาที่การพัฒนาหมู่บ้านในอดีต เช่นการขุดบ่อน้ำ ตัดถนน จะมีพระสงฆ์เป็นผู้นำ ในฐานะที่ท่านเป็นผู้นำชุมชนควบคู่กับผู้นำทางจิตใจ แต่บทบาทดังกล่าวได้เลือนหายไปในเวลาต่อมาเนื่องจากมีหน่วยงานของรัฐมาทำหน้าที่แทน พระสงฆ์ที่เรียกว่าพระนักพัฒนาในปัจจุบันจึงมิได้ทำอะไรนอกเหนือจากการรื้อฟื้นบทบาททางสังคมของพระสงฆ์กลับมา โดยการปรับปรุงให้ทันสมัย

สิ่งหนึ่งที่ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตก็คือการเข้าไปมีบทบาทในชุมชนอย่างต่อเนื่องต่างจากพระสงฆ์สมัยก่อนที่บทบาทดังกล่าวมีไม่บ่อยนัก ในอดีตวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนอย่างแท้จริง กิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนจัดที่วัด ชาวบ้านจึงเป็นฝ่ายเข้าวัด มากกว่าที่พระจะเป็นฝ่ายออกไปหาชาวบ้าน แต่ปัจจุบัน กิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนเกิดขึ้นนอกวัดเป็นส่วนใหญ่ ขณะที่

พระสงฆ์จำนวนมากยังติดอยู่กับภาพเดิมว่าวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน จึงรอให้ชาวบ้านเข้าวัด แต่ฝ่ายเดียว พระสงฆ์กลุ่มใหม่นี้กลับเป็นฝ่ายออกไปหาชาวบ้านในแง่นี้จึงถือได้ว่าเป็นการปรับบทบาทของวัดอย่างสำคัญ

คุณูปการสำคัญอีกประการหนึ่งของพระสงฆ์กลุ่มใหม่นี้ก็คือการชี้ให้เห็นว่า “โลก” กับ “ธรรม” ไม่ได้แยกจากกัน ธรรมนั้นไม่ได้อยู่ที่เฉพาะวัด หรือจำกัดเฉพาะการจำศีลหลับตาทำสมาธิเท่านั้น หากยังสามารถปฏิบัติได้ท่ามกลางกิจกรรมทางโลกหรือโดยใช้กิจกรรมทางโลกเป็นสื่อ ดังที่พระสุบิน ปณีโต ผู้นำในการจัดตั้งกลุ่มสังฆะออมทรัพย์ทั่วจังหวัดตราด ได้ชี้ให้ชาวบ้านเห็นว่า การนำเงินมารวมกันเพื่อให้เพื่อนบ้านที่กำลังเดือดร้อนมีโอกาสกู้เอาไปใช้ก่อนนั้นเป็นการทำบุญอย่างหนึ่ง มิใช่ว่าบุญจะต้องทำที่วัดหรือกับพระเท่านั้น ขณะเดียวกันในการร่วมกิจกรรมดังกล่าวชาวบ้านยังได้มีโอกาสปฏิบัติธรรมหรือฝึกฝนตนในเรื่องของความซื่อสัตย์และความไว้วางใจกัน อันเป็นธรรมที่สำคัญต่อชีวิตและชุมชน ในทำนองเดียวกันพระครูพิพัฒน์โชติ ผู้นำจัดตั้งธนาคารชีวิต ซึ่งเป็นกลุ่มออมทรัพย์ในจังหวัดสงขลา ก็ได้ใช้ธรรมเป็นเครื่องประสานกลุ่ม โดยทุกกลุ่มที่ร่วมโครงการดังกล่าว ได้ถือเอาศีล 5 และธรรมในหมวดมงคล 38 มาเป็นวินัยและหลักการของกลุ่มอีกด้วย โดยมีการประชุมพบปะและทำกิจกรรมของกลุ่มรวมทั้งการกั๊ยืมและฝากเงินกันในวันพระหลังจากการทำบุญและประกอบพิธีทางศาสนาแล้ว ทำให้วันพระมีความหมายทั้งทางโลกและทางธรรม

บทสรุป

การดำเนินงานพัฒนาชุมชนให้บรรลุวัตถุประสงค์นั้น จะต้องได้รับความร่วมมือจากพุทธศาสนิกชนจึงจะสำเร็จได้ แต่สังคมที่เปลี่ยนแปลงไป บทบาทของพระสงฆ์ ที่มีต่อชุมชนก็ถูกลดทอนลงไป ทำให้การพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ไม่ค่อยได้รับการยอมรับจากหลายฝ่าย ทั้งประชาชนบางกลุ่มและข้าราชการ ฉะนั้น เพื่อให้ได้มาซึ่งการยอมรับและความเชื่อถือจากทุก ๆ ฝ่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จากประชาชน เพราะเป็นกลยุทธ์สำคัญที่จะนำไปสู่ความสำเร็จในการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์นักพัฒนาหรือพระสงฆ์ที่สนใจงานพัฒนาชุมชน จำเป็นต้องพยายามสร้างการยอมรับจากประชาชน เพื่อเป็นสื่อในการชักจูงประชาชน เข้าร่วมในการพัฒนาชุมชนของตนด้วยความเต็มใจ มิใช่เข้าร่วมด้วยความเกรงใจหรือถูกบีบบังคับ ถ้าพระสงฆ์ประสบความสำเร็จ ในการสร้างความยอมรับในบทบาทด้านการพัฒนาชุมชนได้ เมื่อนำมาประกอบเข้ากับ ความศรัทธาเชื่อถือที่มีอยู่เป็นพื้นฐานแล้ว พระสงฆ์ก็จะสามารถชักนำชาวบ้านให้เข้าร่วมงานพัฒนาได้ ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาทางด้านวัตถุและจิตใจ แต่จะประสบความสำเร็จเพียงไรนั้น ขึ้นอยู่กับความเข้าใจในหลักการพัฒนา และแนวทางการดำเนินกิจกรรมการพัฒนาของพระสงฆ์แต่ละท่าน ซึ่งการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในปัจจุบัน ได้อาศัยคุณสมบัติของวัดและพระสงฆ์ ในฐานะที่เป็นศูนย์รวมความศรัทธาอันมีค่าของประชาชน มาประยุกต์ใช้ในการชักนำประชาชน ร่วมกันพัฒนา สร้างสรรค์กิจกรรมที่เป็นประโยชน์แก่ชุมชน แต่เรื่องที่น่าวิตกก็คือ พระสงฆ์มีทัศนคติต่อการพัฒนาชุมชนอย่างไร เหมาะสม และสอดคล้องกับปัญหาของชุมชนในปัจจุบันหรือไม่ และพระสงฆ์จะบริหารโครงการขนาดใหญ่ได้หรือไม่ เพราะพระสงฆ์ที่ดำเนินงานพัฒนา

ชุมชนส่วนใหญ่ จะมีการประสานงาน แลกเปลี่ยนความคิดเห็น และช่วยเหลือซึ่งกันและกันบ้าง ภายในกลุ่มไม่ใหญ่นัก ทิศทางและแนวทางในการดำเนินงานของพระสงฆ์ ในงานพัฒนาชนบท ยังคงค่อนข้างสับสน ไม่ชัดเจน ขึ้นอยู่กับ ศักยภาพ ความรู้ ความสามารถ ทศนคติและอุดมการณ์ การพัฒนาของแต่ละท่านเป็นสำคัญ.

บรรณานุกรม

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2535.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2549.
- สนธยา พลศรี. ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ โอเดียนสโตร์.2547.
- ไพโรจน์ อยู่มณเฑียร. โศลกธรรมท่านพุทธทาส. กรุงเทพมหานคร : สร้อยทอง. 2543.
- สุวิทย์ ยี่งวรพันธ์. พัฒนาชุมชนคืออะไร. วารสารพัฒนาชุมชน ปีที่ 40 .มรพส.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). พุทธธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 11.กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2546.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). เริ่มวิวัฒน์ที่กลางวิกฤต. กรุงเทพมหานคร: ครูสภาลาดพร้าว. 2541.
- พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตโต). “เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ”. กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2544 (อัดสำเนา).